

Futbol Endüstrisi İle Bölgesel Kalkınmanın Sağlanması: Siirt İli Örneği

Providing Regional Development With Football Industry: Siirt Example

Öğr. Gör. Şahin AY

Siirt Üniversitesi Kurtalan Meslek Yüksekokulu Maliye Programı Siirt/Türkiye

ORCID: 0000-0002-3036-2155

Dr. Öğr. Üyesi Semih Serkant AKTUĞ

Siirt Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü Siirt/Türkiye

ORCID: 0000-0002-9745-0010

ÖZET

Futbolun endüstrileşmesiyle beraber futbol kaynaklı üretimde artış olmuştur. Üretimdeki artışın gelirler üzerinde de bir artışa yol açtığı günümüz futbol piyasası, futbolun diğer sektörlerle ortak paydalarda buluşarak, diğer sektörleri ve diğer spor branşlarının da doğru bir temelde ilerlemesine katkı sağlamaktadır. Çalışmada Siirt'in futbol potansiyeli, kentnin ekonomik verileri arasında bağlantılar değerlendirilerek futbol endüstrisi ve bölgesel kalkınma ilişkisi açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın Türkiye Futbol Federasyonu, Gençlik ve Spor Bakanlığı, üniversiteler ve bazı kamu kuruluşlarının futbol planlamaları konusunda yardımcı kaynak oluşturması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Endüstriyel Futbol, Bölgesel Kalkınma, Gelir

ABSTRACT

Since football became an industrial sector, production of items related with football raised. Nowadays football marked has created a rise of income and it created common denominator with the other sectors, however it is a reason for other sport related branches to go further in a fundamentally right direction. Study explains; the assessment of the place of "Siirt's football potential" in the city's economy, with lead of the connection between industrial football and regional development. The aim of the study is to be an example for; Turkish Football Federation, Youth and Sports Ministry, universities and some governmental offices' future football plans.

Key Words: Industrial Football, Regional Development, Income.

1. GİRİŞ

Bölgelerarası gelişmişlik farklarına dünyanın hemen hemen her ülkesinde rastlanılmaktadır. Ülkeler böyle bir durum ortaya çıktığı zaman, bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmayı amaçlar.

Türkiye de bölgelerarası gelişmişlik farklarının olduğu ülkelerden birisidir. Sanayileşmenin yoğun olduğu yerlere doğru yaşanan göç, köy nüfusunun Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren azalmasına kent nüfusunun ise artmasına neden olmuştur. İstatistikî bölge birimleri sınıflandırılmasında Siirt, Batman, Şırnak ve Mardin'den oluşan TRC3 bölgesi gelişmemiş bölgeler arasında yer alır. Bu iller işsizliğin çok olduğu, yeni istihdam olanaklarının sağlanamadığı, sanayinin yeterince gelişmediği; illerin gelişmişlik durumlarını gösteren sıralamalarda genel itibariyle son sıralarda yer alan şehirlerdir. Bu şehirlerin kalkınabilmeleri ve diğer şehirler ile aralarındaki farkı kapatabilmeleri için planlı döneme geçilen yıllardan itibaren bu tür dengesizliklerin ortadan kaldırılması amacıyla çalışmalar yapılmıştır.

TRC3 Bölgesi illerinden biri olan Siirt ili istenilen kalkınma düzeyine ulaşamamıştır. Bölgesel kalkınma politikalarının uygulamaya konulduğu ülkelerde genel itibariyle sanayi odaklı kalkınma

Not: Bu çalışmada Şahin AY'nın Futbol Endüstrisi ile Bölgesel Kalkınmanın Sağlanması: Siirt İli Örneği başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanılmıştır

planları uygulanmamıştır. Dünyanın birçok yerinde teknolojinin gelişmesi ile beraber ortaya konulan kümelenme politikaları üreticilere birçok alanda kolaylık ve işbirliği imkânı sağlarken, Siirt ilinde herhangi bir kümelenme çalışması yapılmamakla birlikte şehirde var olan Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyetlerini sürdüren firma sayısı da çok azdır

Dünyada birçok insanın ilgi duyduğu, en popüler spor türü olma özelliği gösteren futbol, tüm dünyada önemli bir sektör olmayı başarmakta ve bununla beraber büyük bir ekonomiyi de bünyesinde barındırmaktadır. Futbolun gelişimi, futbola olan ilginin her geçen gün artmasına neden olmaktadır. İlginin büyüklüğü futbol ekonomisinin büyümesine ve futbola yapılan yatırımların bir karşılığı olmasına yol açmıştır. Futbol sektörü, turizm, tekstil, ulaşım, inşaat ve hizmet sektörü gibi birçok sektörün gelişimine katkı sunmaktadır. Futbol kulüpleri modern tesisler ve stadyumlar inşa etmekte, başarıları neticesinde kulüplerin buldukları şehirlerde turizm faaliyetleri artmakta, futbol ürünlerinin artmasıyla beraber birçok yeni istihdam olanağı sağlanmaktadır. Kulüplerin, maçların naklen yayınlanmasından kaynaklı gelirlerinin astronomik düzeylere ulaştığı günümüzde tüm kulüpler futbol sektöründen pay almak için çabalamaktadır.

Siirt şehri uzun yıllardan beri süregelen bir futbol geleneğine sahiptir. TFF 3. Ligde, amatör liglerde mücadele eden ve üst liglere çıkma mücadelesi veren kulüpler, kadın futbol takımı, işitme engelli futbol takımının yanı sıra Beşiktaş, Fenerbahçe ve Galatasaray gibi kulüplerin futbol okullarının faaliyet sürdürdüğü şehirde futbol ile etkileşim sürmektedir. Siirt Jet-Pa Spor döneminde takımın sportif anlamda başarı yakalaması, Siirt şehrini temsil eden bir futbol kulübünün şimdiki adıyla Süper Lig'de mücadele etmesi Siirt'te futbol ile ilgili bir dönüm noktası olmuştur. Bölgesel kalkınmanın iki temel unsurunu oluşturan ekonomik kalkınma ve sosyal kalkınma kavramlarının, futbolun daha çok pozitif dışsallıkları neticesinde şehre bir kazanç sağlayacağı, futbolun birleştirici ve bütünleştirici gücünün, yapılacak spor tesisi sayılarının artırılmasıyla beraber genelde spor yapacak, özelde futbol ile olan ilgisi artacak genç bireylerin daha sağlıklı bir nesil olmaları olasıdır.

2. FUTBOL ENDÜSTRİSİ VE ENDÜSTRİYEL FUTBOL KAVRAMI

Futbol, son yıllarda çok önemli bir iktidar temsiliyeti olmuştur. Bu sebepten dolayı futbol bahsi geçtiği her an, aynı zamanda siyaset, ekonomi, kimlik ve toplumsal yaşayıştan da bahsedilir. Futbol bir oyunun ötesindedir. Toplum içerisinde futbol son derece ilgi çeker ve yine aynı toplumda bir rol model olarak alınır. Bu sebepten ötürü futbolun 'endüstriyel futbol' olarak adlandırılması sonucunda oynanan oyunun "futbol" olarak anılmaması kayda değerdir. Çünkü hayatımızın pek çok alanı ile beraber tartışılabilen futbol aracılığı ile yeni dönemde yaratılan çeşitli kavramlar (tarafhtarların ait olma ve kimlik bulma) ile bu spor dalı üzerinden gerçekleştirilen değerlerin aktarımı arasında direk bir bağlantı vardır. 1980'li yıllarda tüm dünya üzerinde etkili olan liberalizm rüzgârı, futbol ile ilişki kurmuş ve futbolun endüstrileşme sürecini hızlandırmıştır. Kültürel olayların ekonomik faaliyetlerle iç içe geçtiği bu dönemlerde kültür sanayileri olarak nitelendirilebilecek kitle iletişim araçları, turizm, boş zaman faaliyetleri, spor ekonomi açısından önemli faaliyetlere dönüşmüşlerdir (Talimciler, 2008).

Futbol, bugün birçok insanın hayatında önemli yer tutan, tüketici davranışlarını belirleyen özelliğiyle, diğer iş kollarından daha farklı olarak varlığını sürdürür. Çoğu zaman tutkusunun peşinde koşan, doksan dakika boyunca izleyicileri bütünüyle içine alabilen bu sektör, nitelik ve nicelik olarak da diğer iş kollarına nazaran farklılıklar göstermektedir (Akşar, 2005).

2.1 Futbol Gelirleri

Günümüzde futbol eski amatör yapısından kurtularak, 1990'lı yıllardan itibaren sektörel bir ürün haline gelmiştir. Futbol bir iş kolu haline gelmiş olup, kurallar dâhilinde idare edilmektedir.

Uluslararası futbol kurumları da futbolun marka değerini koruma görevini üstlenmişlerdir. Şampiyonlar Ligi, UEFA Avrupa Ligi, Dünya Kupaları ve Avrupa Şampiyonaları futbolun uluslararası pazardaki önemli organizasyonları içerisinde yer almaktadır. Bu organizasyonlar milyonlarca insan tarafından kitlesel olarak takip edilmektedir. Futbol küreselleşme ile beraber önemli bir ürün haline gelmiştir ve tüm büyük şirketlerin sponsorluk yolu ile markalarını dünyaya yaymaları konusunda futbolun cazibesinden ve gücünden yararlanmayı amaçlamaya başlamışlardır. Futbolun yıllık cirosu, futbolu dünyanın en büyük ekonomilerinden biri haline getirmiştir. Futbol endüstrisinin büyüklüğü medyanın ilgisini çekmekte ve yayın gelirlerinin fazlalığı birçok medya organı tarafından değerlendirilmeye çalışılmaktadır (Biçer, 2008).

2.1.1 Televizyon Gelirleri

Televizyon ve futbol arasında ciddi bir bağ bulunmaktadır. Sosyal anlamda, futbolun bir tüketim formu oluşturmasında, faktörlerin en önemlisi televizyon olmuştur. Ekonomik anlamına bakıldığında ise televizyon, yeni futbol düzeninin kendisini yeniden üretiminde oldukça mühim bir üretim faktörü olarak karşımıza gelir. Televizyonun modern futbolun ilerleyişindeki konumuyla beraber, futbolda televizyonun nitelik olarak öneminin artmasına katkıları büyüktür. Hatta bir sonraki aşama olarak futbol, doğrudan televizyon üretimini bile arttırmıştır (Akşar, 2005).

Futbol, son yıllarda medya kuruluşlarının güçlerini gösterebilecekleri bir alan durumuna gelmiştir. Medyada söz sahibi büyük şirketler dijital yayıncılık konusunda ciddi yatırımlar yapmaya başlamışlardır (Arık, 2008). Futbolun televizyona, televizyonunda futbola muhtaç olduğu bu günlerde futbolun televizyon kaynaklı pazarlama yöntemlerinin üzerinde durulduğu görülmektedir. Karşılaşmaların şölenleşmesi izleyicilerin ilgisini arttırmaya yönelik çalışmalar arasında yer alırken son yıllarda birçok ülkede bu konuda adımlar atılmıştır. Futbola ilgi duymayan kesimin de futbol ile ilişkisini kuvvetlendirmek için televizyon çok önemli bir faktör konumuna gelmiştir (Serarslan, 2009).

2.1.1.1 Türkiye’de Televizyon Gelirleri ve Naklen Yayın

Türkiye’de futbol yayın gelirlerinin bir havuzda toplanıp, kulüpler arasında belirli ölçütlerde, gelirin adaletli dağılmasını amaçlayan bölüşüm sistemine geçilmesi 1996-1997 sezonu ile başlamaktadır. Yapılan ilk ihalenin ardından Cine 5 birinci yıl için 40 milyon Dolar, ikinci yıl 45 milyon Dolar, üçüncü yıl için de 55 milyon Dolar karşılığında maçları yayınlama hakkı elde etmiştir. 1999-2000 sezonunda ise Teleon, 2 yıllığına 120 milyon Dolar karşılığında maçları naklen yayınlama hakkına ulaşmasına rağmen ikinci yılın ikinci yarısında sözleşmesi feshedilmiştir. Ardından 2000-2001 sezonunun 2. yarısı ve 2001 ile 2004 yılları arasındaki süre zarfında 465 milyon Dolar’lık bir bedel ile Çukurova Grubu firması olan Digitürk ihaleyi kazanan taraf olmuştur (Güreş, 2006).

2.1.2 Sponsorluk Gelirleri

Sponsorluk türleri arasında sayıca ve parasal olarak en büyük pay sahibi olan tür spor sponsorluğudur. Sporun var olan popülaritesi ve çok fazla insana ulaşabilmesinden kaynaklı olarak kuruluşlar ve markalar spor sponsorluğu alanına yönelmişlerdir (Sunay, 2009). Kuruluşlar ulaşmak istedikleri hedef kitleye göre topluma ulaşılmasını istedikleri ürünlerini uluslararası, ulusal veya daha yerel bir sportif aktivite içerisinde sunmayı amaçlar. Seyircinin fazla olması ve sporun iletişim sektörü ile olan bağlantısı ile firmalar hedefledikleri kitleye ulaşır (Soyer, 2003).

2.1.1.2 Türkiye’de Futbol Sponsorluğu

2014-2015 futbol sezonunda formasına reklam almayan Fenerbahçe Futbol Takımı daha önceki anlaşma döneminde Avea ve Türk Telekom gibi firmalarla sponsorluk anlaşmaları yapmış ve ciddi

bir gelir elde etmiştir. 2015-2016 sezonunda ise Galatasaray Kulübü forma sponsorluğu konusunda 2015-2016 sezonunda Türkiye'de pek fazla rastlanmayan bir uygulamaya imza atmıştır. Sezona üç kulvarda (Şampiyonlar Ligi, Türkiye Süper Ligi ve Türkiye Kupası) başlayan takım; Şampiyonlar Ligi için Türk Hava Yolları ile Süper Lig ve Türkiye Kupası için Huawei adlı şirketlerle anlaşmıştır.

Sponsorluk anlaşmaları konusunda Beşiktaş Jimnastik Kulübü ve Vodafone Türkiye arasında sponsorluk anlaşması imzalanmıştır. Toplam 145 milyon Dolarlık tutarıyla Türkiye'de spor tarihinin en büyük sponsorluk sözleşmesi olan bu anlaşma ile Vodafone Türkiye, İnönü Stadyumu yerine yapılan stadyumun isim hakkına imza gününden geçerli olmak kaydıyla 15 yıllığına sahip olmuştur. Bunun dışında 2014- 2015 futbol sezonundan geçerli olacak şekilde 5 yıl süreyle futbol takımının ana sponsorluğu da Vodafone Türkiye'nin olması konusunda anlaşılmıştır. 13 Haziran 2013 tarihinde yapılan bu anlaşma ile anlaşma kamuoyuna sunulmuştur (<http://www.vodafone.com.tr>). Beşiktaş kulübü bunun dışında Beko, Kalde ve Adidas gibi şirketler ile sponsorluk anlaşmaları imzalamıştır.

Türkiye Liglerinde mücadele eden ve Anadolu kulüpleri olarak adlandırılan kulüplerin sponsorluk gelirlerine bakıldığında; ise forma reklamı, isim hakkı, sağlık sponsorluğu gibi çeşitli şekillerde sponsorluk anlaşmaları yapılmaktadır. Yapılan bu anlaşmalar sonucunda hem takımlar maddi kazanımlar elde ederken diğer taraftan firmaların şehirlere de bir takım katkılar sağladıkları görülmektedir.

2.1.3 Ticari Ürünler

Spor ürünlerinin pazarlanması, futbolun endüstrileşmesi ile beraber önemli ölçüde artmıştır. Kulüpler amblemleri veya kulüplerin renklerini taşıyan ürünler ile oluşturdukları ticari ürünlerin satışı neticesinde önemli ölçüde gelir elde etme imkânı yakalamışlardır. Kulüplerin ticari ürünleri diğer kulüpler ile sahada olan rekabetin, başka alanlarda da baş göstermesine neden olmaktadır.

Futbol, markaların halka ulaşılabilirliği açısından oldukça önemli bir araçtır. Sponsorlar bir müddet sonra takımlar ile daha sonraki süreçte takımların uluslararası müsabakalarda sağladıkları başarılar ile firmaların insanlar tarafından daha çok tanınmalarına neden olurlar. Bu konuda dünyada gelişmeler daha hızlı olurken Türkiye'de süreç biraz daha farklı işlemektedir. Taraftarlar arasında takım renklerini taşıyan ürünler orijinallığe bakılmaksızın alınabilmektedir (Akşar ve Merih, 2006).

Türkiye'de de korsan ürünler gibi olumsuzluklara rağmen gün geçtikçe büyüyen, futbol ekonomisinde futbol pastasının büyük bir kısmı Beşiktaş, Fenerbahçe ve Galatasaray spor kulüpleri arasında paylaşılmaktadır. Fenerbahçe Spor Kulübü'nün Fenerium, Galatasaray Spor Kulübü'nün GS Store, Beşiktaş Jimnastik Kulübü'nün Kartal Yuvası, Trabzonspor'un TS Club, 2009-2010 futbol sezonunu şampiyon olarak tamamlayan Bursaspor'un ise Bursastore adlı mağazalarda, kulüplerin lisanslı ürünlerini satmakta ve bu mağazalar genellikle büyük alışveriş merkezlerini tercih etmektedirler. **2.1.4 Stadyum Gelirleri**

Futbolcular gibi taraftarlar da futbolun en önemli bileşenlerinden birisidir. Taraftarların kendilerini ait hissettikleri ve bağlandığı takımlar ile kurdukları etkileşim, son dönemlerde farklı bir noktaya doğru ilerleyerek futbol taraftarlarının aidiyet duygularını arttırmıştır (Talimciler, 2010).

Futbola ilginin yoğun olduğu Avrupa liglerinde futbol kulüplerine olan bağlılık ile stadyumlara gelen taraftarlar arasında doğru orantı bulunmaktadır. Maçlara ilgi gösteren taraftarlar stadyum gelirlerinin artmasını sağlamaktadır. 2012-2013 futbol sezonunda Borussia Dortmund'un stadı olan Wesfalienstadion'a ortalama 80.520 taraftar gelirken, Dortmund kulübü Barcelona, Real Madrid,

Bayern Mönich gibi kulüpleri geride bırakmıştır. Manchester United'ın Old Trafford Stadı'na ortalama 75.529, Ajax Amsterdam Arena'ya 51.037, Newcastle United St. James Park'a 50.517, Borussia Mönchengaldbach Commerzbank Arena'ya 49.623, Eintracht Frankfurt Commerzbank Arena'ya 48.044 seyirci gitmiştir (Tezcan, 2014).

Delloitte.com'a göre Avrupa liglerinde 2009-2010 sezonunun sonu itibariyle futbol kulübü gelirlerinin yaklaşık 16,3 milyar Euro'ya ulaştığı, bu gelirin yaklaşık olarak yarısının Avrupa'nın beş büyük liginin olduğu ve bu liglerin yıllık 101 milyon civarında seyirci çektiği ifade edilmektedir (akt. Kızıltepe, 2012). Bu değerlendirmeler neticesinde stadyum gelirlerinin futbol gelirleri içinde önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir.

2.1.5 Bahis Gelirleri

Spor ekonomisinin oluşturduğu pastanın yıllık yüz milyarca dolar seviyesine gelmesiyle, spor dışı bazı ekonomik öğelerde bu pastadan pay almayı hedeflemişlerdir. Spor müsabakaları ile oynanan şans oyunları da etkinliklerini arttırmaktadır. Spor müsabakaları temelli bahis oyunlarının yıllık ciroları 227 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Türkiye'de bahis ve bunun gibi şans oyunlara yatırılan para yılda 2,5 milyar dolarken bunun 1,6 milyar dolarlık kısmı İddaa'dan gelen para konumundadır (Akşar, 2013).

2.1.6 Şirketleşme ve Halka Arz

İlk olarak İngiltere'de gerçekleşen futbol takımlarının şirketleşmesi Türkiye'de 1980'lerden itibaren başlamıştır. Türkiye'de ilk olarak şirketleşen kulüpler dört büyükler olarak adlandırılan Fenerbahçe, Beşiktaş, Galatasaray ve Trabzonspor ile birlikte Siirtspor, Vanspor, İstanbulspor, Çanakkalespor, Karşıyaka ve Antalyaspor'dur (İkiz, 2007)

Halka arz ile futbol kulüpleri futbol ile münasebeti bulunmayan kurumlar ile benzer faydalar sağlamaktadırlar. Yani herhangi bir şirket halka açıldığında nasıl avantajlara sahip olursa futbol kulüpleri şirketleşme ile beraber aynı faydaları sağlayabilmektedirler. Bu konuda önemli olan durum, halka açılan şirketlerin sağlayacağı faydalar ile sonraki aşamada katlanmak durumunda olduğu maliyetleri karşılaştırıp bunun ardından kulübün faydası gözetilerek karar verilmesidir (Kocaoğlu, 2011).

2.1.7 Transfer Gelirleri

Futbol piyasasının en büyük gelir ve gider kalemlerinin en önemlilerinden biri de futbolcu transferlerinden elde edilen gelirlerdir. Bosman kuralları ile değişen transfer kurallarına rağmen bazı kulüpler altyapıdan yetiştirdikleri birçok futbolcuyu dünyanın önemli kulüplerine satarak gelirlerini önemli ölçüde arttırmaktadırlar.

Futbolun bir diğer önemli gelir kaynağı olan transfer gelirleri altyapı faaliyetlerine önem veren, doğru bir izleme komitesi oluşturarak dünyadaki genç yıldızları keşfeden takımlar için önemli bir gelir kaynağı olmuştur. Avrupa futboluna oyuncu ihraç eden Güney Amerika kulüpleriyle beraber uyguladıkları doğru transfer politikaları ile Portekiz temsilcisi Porto önemli gelirler elde etmektedir.

2.1.8 Sportif Başarı Neticesinde Elde Edilen Gelirler

Futbol gelirleri, yapılan organizasyonlar ve turnuvalardan elde edilen başarılar oranında elde edilmektedir. Türkiye Ligi'nde mücadele eden kulüpler Türkiye Ligi dışında sıralamaları ölçütünde Avrupa kupalarında temsiliyete ulaşır, ayrıca Türkiye Kupasında mücadele ederler.

24 Mart 2015 tarihinde düzenlenen UEFA İcra Kurulu toplantısı sonucunda, 2015-2016, 2016-2017 ve 2017-2018 futbol sezonlarında Avrupa kupalarında mücadele eden takımlara ödenecek ücretler

ile ilgili olarak Avrupa Kulüpler Birliği (ECA) ile UEFA anlaşma varmışlardır. Yeni "Finansal dağıtım sistemi" neticesinde, 1,257 milyar Euro, UEFA Şampiyonlar Ligi'ne katılmaya hak kazanan takımlar arasında başarıları ile doğru orantılı olacak şekilde bölüştürüleceği şeklinde karar alınmıştır. UEFA Şampiyonlar Ligi'nde mücadele etmeye hak kazanan takımlara ödenen para 8.6 milyon Euro'dan 2015-2016 sezonundan itibaren geçerli olmak koşulu ile 12 Milyon Euro'ya yükseltilmiştir. Şampiyonlar Ligi'nde şampiyonluk kupasını elde eden takımın kazanacağı toplam para katılımında alınan para haricinde 15 milyon Euro civarındadır. Daha önce alınan her bir galibiyet için 1 milyon Euro verilirken bu meblağ 1,5 milyon Euro'ya yükseltilmiştir. Beraberliklerde alınan 500 bin Euro ise yine 500 bin Euro olarak aynı seviyede kalmıştır (<http://www.uefa.com>).

UEFA Avrupa Ligi'nde mücadele etmeye hak kazanan takımların arasında paylaşılacak olan 381 milyon Euro'nun 228,6 milyonluk kısmı sabit ödüllerden oluşmaktayken, 152,4 milyon Euro'luk pay ise yayın hakkı gelirlerinden oluşmaktadır. Bu şekilde UEFA Avrupa Ligi'nde mücadele eden ve tüm maçlarını kazanarak finale ulaşabilecek bir takımın kazanacağı maksimum tutar yayın geliri haricinde 15,31 milyon Euro'dur. Grup aşamalarına kalmayı başaran her kulüp 2,4 milyon Euro'luk paranın sahibi olur. Bunun dışında grup maçlarında kazanılan maçlar için 360 bin Euro, beraberlikler için 120 bin Euro, 2. tura kalan takımlara 500 bin Euro, 3. tura kalan takımlara 750 bin Euro, çeyrek finale kalan takımlara 1 milyon Euro, yarı finale kalan takımlara 1,5 milyon Euro, finalist takıma 3,5 milyon Euro, kupayı kazanan takıma ise 3,5 milyon Euro ödenmesi şeklinde kuralları uygulanmaktadır (<http://www.uefa.com>) Yine Ziraat Türkiye Kupasında mücadele edecek takımlara verilecek ödüller TFF tarafından belirlenmektedir.

3. SIİRT İLİNDE BÖLGESEL KALKINMANIN SAĞLANMASI TEMELİNDE FUTBOL

Bir ülkenin değişik coğrafi bölgeleri arasında, ekonomik olarak gelişmişlik farkları bazı durumlarda zorluklara neden olmaktadır. Örnek olarak İtalya'nın kuzey ve güney bölgeleri arasında böyle bir durum söz konusudur. İtalya'nın kuzeyinde sanayi gelişmiştir, işsizlik azdır ve insanların gelir düzeyleri yüksektir. Ülkenin güneyinde ise bu durumun tam tersi söz konusudur. İşsizlik fazla, gelir düzeyleri düşük ve sanayi gelişmemiştir. Bu tarz farklılıkları giderebilmek adına devletler planlar hazırlamaktadırlar. Hazırlanan planlar bölgesel kalkınma planı olarak adlandırılır. Bu planlarda devlet yatırımlar konusunda yapılacak düzenlemelerde daha az gelişen yerlere yatırım yapar veya yatırım yapılması için teşvikte bulunur vergi indirimleri yaparlar. Bunlarla beraber bölgelerin özel durumlarından kaynaklı başka tedbirlerinde alınması söz konusu olabilir (Milliyet Ekonomi Ansiklopedisi, 1991).

Tüm ülkelerde var olan bölgeler arası kalkınma seviyeleri arasındaki farklar, az gelişmiş ülkelerde gelişmiş ülkelere nazaran daha belirgin bir biçimde görünmektedir. Bu sorunun farkına ilk olarak I. Dünya Savaşı'nın ertesinde ortaya çıkan yoğun işsizlik ve istihdam sorunları karşısında gelişmiş ülkeler varmıştır. Bu durum bilimsel tartışmaların konusu olmamışken gelişmiş ülkeler bu dengesizliklerin ortadan kaldırılması için devlet müdahalesi olması gerektiğini savunmuşlardır. Bir takım ülkeler hükümet programlarında bu duruma yer vermiş ve bölgesel farklılıkları ortadan kaldırmanın yollarını aramaya başlamışlardır (Dinler, 2012).

3.1 Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Sonuçları

17.yüzyıldan bu yana Türkiye coğrafyasında gelişmiş ülkelere hammadde sağlamak için kısmi ticari bütünleşme faktörü ile Türkiye'nin bazı batı ve güney illerine yönelim olmuştur. Bu durum Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Karadeniz ve İç Anadolu bölgeleri için olumsuzlukların oluşmasına sebep olmuştur. Cumhuriyet kurulduktan sonra bir takım sosyo-politik durumlar doğu bölgelerinin

gelişme süreçlerinin aksamasına neden olmuştur. 1950'li yıllardaki liberal ekonomi ve daha sonraki süreçteki planlı dönemde batı illeri daha fazla gelişme gösterirken doğu illerinde gelişim tam anlamıyla sağlanamamıştır. 1980'li yıllarda yatırımcılara prim tahsisi ile özel yatırımcılık teşvik edilmiş ve bir takım gelişmeler yaşanmıştır. 2000'li yıllarda meydana gelen finansal krizler ülke ekonomisine zarar vermiştir, bu dönemde ekonomik istikrar ve bir takım reform programları bölgesel politikaların uygulanabilirliği için uygun şartların sağlanabilmesi adına atılan ilk adım kabul edilmektedir. Yine bu süreç içerisinde Avrupa Birliği'ne üye olmak adına uygulamaya konulan uyum süreci Türkiye'yi bölgesel politikalar anlamında bir takım yükümlülüklerin altına sokmuştur (Arslan, 2005).

Türkiye'de bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması ve az gelişmiş bölgelerin kalkınmasının sağlanması için bir takım çalışmalar yapılmıştır. Cumhuriyetin ilk kurulduğu yıllarda geçiş sürecinden dolayı daha çok sanayi temelli çalışmalar yapılmıştır. Sonraki yıllarda hazırlanan kalkınma planları çerçevesinde eksiklikler giderilmeye ve uygulanan politikalar bir plan çerçevesinde yapılmaya başlanmıştır. Elde edilen birçok sonuç neticesinde birçok gelişmişlik endeksi sıralamasında son sıralarda yer alan Güneydoğu Anadolu Bölgesi bölgesel kalkınmaya en çok ihtiyaç duyan bölgedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin kalkınması temelinde çabalar kalkınma planları, Güneydoğu Anadolu Projesi, Türkiye İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması kapsamında TRC2 ve TRC3 bölgelerinin kalkınması yönünde uygulanan yeni politikalar çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Planlı dönemin başından itibaren bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması ve buna bağlı olarak ortaya çıkan dengesizliklerin giderilmesi hususunda uzun yıllardan beri çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Doğu Anadolu Bölgesi gibi bölgelerin ekonomik ve sosyal boyuttan kalkınmaları için hazırlanan programların çeşitli sebeplerden ötürü tam anlamıyla başarılı sonuçlar vermediği görülmektedir. Cumhuriyetin kurulduğu 1923 yılından, planlı döneme geçilen 1963 yılına kadarki 40 yıllık süreç ile beraber içerisinde bulunduğumuz 11. kalkınma planının uygulandığı süreç genelde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin özelde ise Siirt ilinin istenilen kalkınma hedeflerine ulaşılmadığı söylenebilir. Siirt'te bölgesel kalkınmanın sağlanmasında önemli bir yer tutan kümelenme faaliyetlerinin olmaması, kentte kurulan OSB'nde (Organize Sanayi Bölgesi) açılan işyerlerinin gün geçtikçe kapanması ve çalışanların işsiz kalması, diğer sektörleri olumsuz etkilemektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Siirt ili, Cumhuriyet tarihinden bu yana uygulanan politikalar, kalkınma planları, son yıllarda uygulanan istatistik bölge birimleri sınıflandırması ile TRC3 bölgesinde yer alıp geri kalmış bölge kabul edilmesi ile genelde bölgeye özelde Siirt iline uygulanan bazı programlara rağmen istenilen düzeyde bir gelişmişlik ve kalkınma örneği gösterememiştir.

3.2 Siirt ilinin Potansiyelini Belirten Göstergeler

İller bazında yapılan birçok değerlendirmede Siirt'in son sıralarda yer aldığı görülmektedir. Siirt'in son sıralarda yer almasının sebepleri arasında var olan potansiyeli ile ilgili yapılan tespitlerde eksikliklerin bulunması ve sektörler arasındaki işbirliklerinin verimli bir biçimde etkileşime geçememesi gösterilebilir.

Türkiye İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırmasına göre işsizliğin en fazla olduğu bölge Mardin, Siirt, Batman ve Şırnak'tan oluşan TRC3 bölgesidir. Bölgede işsizlik %24 seviyesindedir. Bu bölgeyi Şanlıurfa ve Diyarbakır'dan oluşan TRC2 bölgesi izlemektedir. Bu bölgede de işsizlik oranı %17,4'tür (TUİK, 2015).

3.3 Siirt ili ve Turizm

Türkiye'de turizm hızla gelişme göstermektedir. 2011 yılında 29.300.000 ziyaretçi sayısı ile Dünya'da en fazla turist çeken 6. ülke durumundadır. Türkiye 2023 turizm stratejisinde 6. sıradan daha üst sıralara çıkmayı hedeflemektedir. Daha çok deniz turizmine önem verilirken süregelen çalışmalarla yeni tesislerin yapımı sürmektedir. Deniz turizminin yanında birçok turizm türünde potansiyel barındıran Türkiye diğer turizm türlerine de yoğunlaşma çabasıdadır. Dicle Bölgesi olarak adlandırılan bölge turizm verilerinde diğer bölgelere göre geride kalmaktadır. Yeni turizm hedefleri doğrultusunda Siirt'in de içinde yer aldığı Dicle Bölgesine kültür turizmi alanında katkı sunulduğu takdirde diğer bölgeler ile aradaki farkın kapanması olasıdır (<http://www.dika.org.tr>).

Siirt şehri kültür ve inanç turizmi açısından zengin bir yapıya sahiptir. Tillo ilçesinde bulunan İbrahim Hakkı ve İsmail Fakirullah'ın türbeleri ve Tillo ilçesinin başlıca sahip olduğu yapının yanı sıra Ziyaret Beldesi'nde bulunan Veysel Karani Hazretlerinin Türbesi turizm için önemli potansiyel taşıyan yerlerin başlıcalarıdır. Bunların dışında Hadervis Kilisesi ve Mir Yakup Manastırı, Derzin Kalesi, Kormas Kalesi ve şehirde bulunan kaplıcalar önemli turizm yerleri arasında sayılır (<http://www.siirtkulturturizm.gov.tr>). Bu yerlerin varlığına rağmen kente yeterli düzeyde turist çekilememekte, sadece Tillo ve Ziyaret'te bulunan birkaç küçük işletme dışında turizm geliri elde edilememektedir. Turizm işletmeleri bakımından ise şehirde beş yıldızlı otel bulunmazken, bir tane dört yıldızlı otel ve daha küçük birkaç otel mevcuttur.

3.4 Siirt İlinde Spor Bazlı Değerler

Siirt, Batman, Mardin ve Şırnak'tan oluşan TRC3 Bölgesi spor kulübü sayısında GAP bölgesinin yaklaşık %41'ini bünyesinde barındırırken, spor tesisi sayısında bu oran yaklaşık olarak %31'dir. Tüm Türkiye ile kıyaslandığı zaman ise spor kulüplerinin oranı %1.21 iken tesislerin oranı %1.59'dur. Bölgede özellikle ekonomik durumu düşük olan gençlerin, ailelerin ücretsiz yararlanabilecekleri spor alanları çok kısıtlıdır. Maddi imkânsızlıklar ve eğitim seviyesinin düşük olması bölgedeki halkın spora olan ilgisinin de düşük olmasına sebep olmaktadır (<http://www.dika.org.tr>).

Türkiye genelinde her yüz bin kişiye 15,5 spor kulübü düşerken spor tesislerinde bu oran 3,5'tir. TRC3 bölgesinin ortalaması Türkiye ortalamasının altında kalırken bölge arasında en iyi il Siirt'tir. Batman ve Mardin Siirt'in arkasında yer alırken ortalama olarak birbirlerine yakındırlar. Bölgenin sıralamada en sonunda yer alan şehri ise Şırnak'tır. Genç nüfus sayısını Türkiye ortalamasının üstünde yer alan TRC3 bölgesinde tesislerin ve spor kulüplerinin sayısının yetersiz olduğu görülmektedir. Var olan tesislerin yetersizliği de genç nüfusun spor alanına yönelmesi yönünde engeldir (<http://www.dika.org.tr>). Siirt'te birçok spor branşına ilgi duyulmakta ve bu spor branşlarında hem erkek hem de kadın sporcular yer almaktadır.

3.5 Siirt ili ve Futbol

Siirt ilinde geçmişten bu yana futbol ile yakın bir ilişki kurulmuştur. Siirt Yol Su Elektrik, Siirt Köy Hizmetleri Spor ve Siirt Jet-Pa Spor, Siirtspor ve Siirt İl Özel İdaresi Spor olarak var olan şehrin önemli takımları şehirde bulunan birçok kulüp ile beraber futbola olan ilgide pay sahibi olmayı başaran kulüplerdir.

3.5.1 Siirt Jetpa Spor

Siirt Köy Hizmetleri Spor'un adının yapılan sponsorluk anlaşması ile Siirt Jet-pa Spor olarak değiştirilmesinin ardından 1999-2000 sezonunda 2. Lig 5. Grup'ta yer alan Siirt Jet-Pa Spor oynadığı maçların 12'sini kazanmış, 3 maçta kaybetmiş ve 3 maçı da berabere tamamlayarak grubunu lider olarak tamamlamıştır. Grupları ilk iki içerisinde bitiren takımların yer aldığı on

takımdan oluşan kademe grubunda ise 9 maçını kazanmış, 3 müsabakayı kaybetmiş ve 6 maçı da berabere tamamlayarak Yozgatspor'un ardından ikinci sırada yer alarak o zamanki adıyla 1. Lig şimdiki adıyla Spor Toto Süper Lig'e yükselmiştir (<http://www.tff.org>).

Siirt Jet-Pa spor 1. Lige çıktıktan sonra spor kamuoyunda ses getiren birçok transfer yapılmıştır. Sergen Yalçın, Alpay Özalan, Hamza Hamzaoğlu ve Oktay Derelioğlu gibi milli futbolcular transfer edilmiştir.

3.5.2 Siirt ve Futbol Potansiyeli

Siirt'te futbol ile bölgesel kalkınmanın sağlanabilmesi konusunda yaratılabilecek futbol temelli kalkınma programlarında, futbol konusunda tecrübeli insanlara ihtiyaç duyulacaktır. 1980'li yıllardan bu yana profesyonel futbol liglerinde mücadele eden Siirt şehrinin takımlarında bu konuda deneyimli Siirtli eski futbolcular mevcuttur. Bölgenin dinamiklerini iyi bildikleri ve edindikleri deneyimler sonucunda futbolun Siirt'te büyüyüp gelişmesi konusunda katkı sunmaları olasıdır. Genç oyuncuların yetiştirilmesi, teknik direktörlük, diğer kulüpler ile ilişkilerin sağlanması, geçiş aşamasında diğer kulüplerin deneyimlerinden faydalanılması konusunda katkıları gerekmektedir.

3.6 Demografik Yapısı Siirt'e Benzer Yerlerde Futbolun Gelişimi

Futbolda büyük şehirlerin takımları gerek sahip oldukları taraftar potansiyeli ile doğru orantılı olarak gerekse de var olan kaynak fazlalığından dolayı futbolda daha fazla ön planda olmuşlardır. Bu durum bir süre sonra büyük şehir takımlarının futbolda başarılı olmalarını sağlamıştır. Avrupa Liglerinde, ülkelerin başkent takımlarına bakıldığında birçoğunun son derece başarılı olduğu ve futbola ciddi yatırımlar yapıldığı görülmektedir. Fakat futbolun, Avrupa Liglerinde sadece büyük şehirlerin takımlarının değil demografik yapısı itibariyle daha küçük şehirlerinde, futbol yatırımları ve bunların ortaya çıkardığı pozitif dışsallıklar neticesinde şehirlerin kalkınmalarında önemli katkılar sağladığı görülmektedir. Küçük diye ifade edilebilecek şehir ve kasaba takımları futbol turnuvalarında ve mücadele ettikleri liglerde önemli neticeler elde etmiş, bu durumda şehirlerine futbolun kalkınması sağlanmıştır.

3.6.1 Villarreal

İspanya'nın Castellon bölgesine bağlı olan ve nüfusu 51.000 civarında olan Villereal, İspanya Ligi La Liga'da mücadele ettikten sonra ciddi başarılar yakalamıştır. 2004 yılında UEFA Kupası'nda yarı final, 2006 yılında Şampiyonlar Ligi'nde yarı final oynayan kulüp, az nüfusuna rağmen Avrupa çapında önemli başarılar elde etmiştir. Başarılarının dışında Nihat Kahveci, Santi Cazorla, Diego Forlan gibi önemli oyuncular bu kulüpte mücadele eden önemli oyuncular arasında yer almıştır.

3.6.2 Fiorentina

Yaklaşık 370.000 nüfuslu Floransa şehrinin takımı Fiorentina İtalya'nın köklü futbol takımlarından biridir. Yaşadığı mali kriz ve kötü yönetimin ardından kötü günler geçirmeye başlayan kulüp, mali sorunları çözebilmek adına Arjantinli Gabriel Batistuta ve Portekizli Rui Costa gibi önemli oyuncularını satmıştır. Önemli futbolcuların satışı mali sorunların çözümünde yeterli olmayınca takım 4. kümeye düşürülmüştür. 76 yıllık iyi bir futbol geleneğine sahip olan kulüp Fiorentina Viola adlı yeni bir isim altında tekrardan mücadelesine başlamıştır. Fiorentina kulübünün yaşadığı durum Türkiye Liglerinde yer alan bazı takımlar açısından ders çıkarıcı sonuçlar doğurabilmektedir. Seri C2'de taraftarının desteği ile beraber başarılar elde etmeyi başarmıştır. Bulduğu ligde ortalama 3.000 seyircinin ilgi gösterdiği maçlarda ortalama 25.000 seyirci desteği ile mücadele etmişlerdir. 2002 yılında mali çöküntüye geçen kulübün ismini ve renklerini Floransalı işadamlarının

yardımlarıyla tekrar kazanmış ve elde ettiği başarılar ile üst liglere çıkmayı başarmıştır (Akşar, Merih 2006).

3.6.3 Borussia Mönchengladbach

Yaklaşık 250.0000 nüfusu olan Mönchengladbach şehrinin takımı olan Borussia Mönchengladbach tarihi 1899'a kadar eski olmasına rağmen resmi olarak 1933 yılında kurulmuştur. Avrupa kupalarını kazanan en küçük şehirler sıralamasında 1988 yılında Kupa Galipleri Kupası şampiyonu 80000 nüfuslu Mechelen, 1976 yılında şampiyon olan 100000 nüfuslu Anderlecht ve 1981 yılında UEFA kupasını müzesine götüren 120000 nüfuslu Ipswich Town'ın ardından dördüncü sırada yer alan Borussia Mönchengladbach'ın tarihi başarılar ile doludur. 1973-1980 yılları arasında beş defa Avrupa'da final oynamayı başaran kulüp 5 defa Almanya şampiyonu olup, 2 defa Almanya kupasını kazanmayı başarmıştır. 1999 yılında yaşadığı mali sorunlar nedeniyle bir alt lige düşen kulüp 2001 yılında tekrardan Bundesliga'da mücadele etmeyi başarmıştır. Marco Reus, Dante Costa Santos gibi önemli oyuncularını bünyesinde geçmiş yıllarda barındıran kulüp bu oyuncuları Bayern Münich, Borussia Dortmund gibi kulüplere satmayı başarmıştır (Bora, Adnan, 2013).

3.6.4 Udinese

Yaklaşık 100.000 kişilik bir nüfusa sahip olan İtalya'nın Udine kentinin takımı olan Udinese yıldız adayı oyuncuları keşfetmesi ile ün salmış ve bu konuda oldukça başarı sağlamış bir kulüptür. 1986 senesinde Gianpaola Pozzo tarafından alınan kulüp "bul-oynat-devret" sistemini kulüp içinde oluşturmuştur. Kulübe kazandırıldıktan sonra, kulübe ciddi paralar kazandıran oyuncularından, Almanyalı Oliver Bierhoff Milan'a, bedelsiz kulübe kazandırılan Şili'li David Pizarro 12.000.000 Euro ile Inter'e satılmıştır. Bunların dışında Muntari, Jankulovski, Iaquina gibi oyuncuların satışından da ciddi paralar kazanılmıştır. Udinese kulübü oluşturdukları sistem ile yılda 4.000 maç kaydedip, 14.000 oyuncunun bilgilerini kaydetmiştir. Scout adı verilen gözlemcilerden 20 tanesi kulüp bünyesinde çalışmaktadır. Bu 20 kişiden 5 tanesi Avrupa'da düzenlenen turnuvaları genellikle de 21 yaş altı turnuvaları takip etmektedirler. Bir scout Brezilya, bir scout Afrika, bir diğeri Şili ve Kolombiya'ya, bir başkası Arjantin, Uruguay, Paraguay ülkelerinde genç yetenekleri keşfetmek için çalışmaktadırlar. Beş scout ise gelen olumlu raporlar doğrultusunda öne çıkan oyuncuları değerlendirmekle görevlendirilmişlerdir. Kulübün bünyesinde barındırdığı 100 civarı futbolcusundan birçoğunu çeşitli ülkelerdeki takımlara kiralayıp gelişimlerini takip etmektedirler. Udinese kulübü İspanya Futbol Ligi La Liga takımlarından Granada'nın büyük çoğunluğunu almış olup birçok futbolcusunun burada gelişmesi için ortam sağlamışlardır (Bora, Adnan, 2013).

4. SİİRT İLİNDE FUTBOL ENDÜSTRİSİNİN OLUŞTURABİLECEĞİ ETKİLER

Futbolun endüstrileşmesi ile beraber ortaya çıkan yeni futbol algısı, futbolun kendisi ile beraber başka sektörlerinde gelişmesine katkı sunduğunu göstermektedir. Siirt ilinde futbol endüstrisi ile bölgesel kalkınmanın sağlanabilmesi yönünde yapılacak planlamalar, Siirt'in sosyal kalkınmasına katkı sağlayabileceği gibi ekonomik olarak turizm, ulaşım, inşaat, eğlence gibi sektörlerinde gelişmesine katkı sunacaktır. Futbolun bir endüstri haline gelmesi ile beraber oluşacak pozitif durumlar olabileceği gibi, futbolun mafya ile olan ilişkisi, şike, devlet denetiminde olmayan bahis, holiganizm gibi bir takım olumsuzluklarda ortaya çıkabilir. Bölgesel gelişmenin ve kalkınmanın sağlanmasında yapılacak planlamalar ile olumsuzlukların önüne geçilerek, futbolun kentin gelişimine katkı sunacak taraflarına yoğunlaşılması Siirt için bir kazanım olacaktır.

4.1 Olumlu Etkiler

Futbol, içerisinde birçok dışsallığı barındıran bir spor branşıdır. Futbolun pozitif dışsallıkları, büyük holding sahiplerinden, seyyar satıcılara kadar toplumun birçok kesimini etkilemektedir. Bu etkiler belirli planlamalar ile daha fazla bireyin yarar sağlaması şeklinde düzenlenebilmelidir.

4.1.1 Futbol ve Turizm İlişkisi

Dünyada var olan önemli spor ve turizm örgütleri, tüm dünyadaki turizm gelirlerinin %32'lik kısmının spor turizminden elde edildiğini belirtmektedirler. Turizm sektörü ve sportif aktivite ilişkileri Türkiye içinde önemli bir avantaj sağlamaktadır. 2001 yılında Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yapılan Yabancı Ziyaretçi Anketi, Türkiye'ye 150.000 kişinin sportif etkinlikler kapsamında geldiği sonucuna ulaşmıştır. 150.000 kişi 2001 yılında Türkiye'ye gelen turistlerin %1,3'lük kısmını oluşturmuştur. Genel itibariyle sürekli artış gösteren spor organizasyonları ve bu organizasyonlarda yer alan sporcu sayılarının sürekli artışı, sporcuların antrenman ve kamp amaçlı aktivitelerinin artışı turizm pazarında sporu önemli bir yere taşımaktadır (Devecioğlu, 2010).

Türkiye'de sportif aktivitelere katılım göstermek için 2014 yılında 550.000 turist gelmiştir. Gelen turistler 900 milyon Doların üzerinde harcama yaparak ülkeye ciddi olarak döviz bırakmışlardır. Türkiye tüm turizm gelirlerinin %1,5'ini alan spor turizminde öne çıkan iki spor branşı futbol ve golftur. Sportif faaliyetlere katılım için turistik ziyaretlerde bulunan kişiler diğer turistlere göre daha fazla harcama yapmaktadırlar. Antalya ili bu alanda öne çıkan kentlerin başında yer almaktadır. Antalya'ya golf amaçlı gelenlerin sayısı yaklaşık olarak 160.000 civarında olup, sezon öncesi veya devre arasında kamp yapmaya gelen futbol takımlarının sayısı 1200 civarındadır. Tüm dünyada 2014 yılında spor turizminin elde ettiği payın değeri 180 milyar Dolar seviyesinde yer almaktadır (<http://www.tursab.org.tr>). Bu durumun oluşmasına etki eden bir takım değerler vardır. Futbol için dünyaca ünlü futbolcuların Türkiye Ligi'nde mücadele etmeleri turistler için son derece önemlidir. Geçmiş yıllarda özellikle Uzak Doğu'dan gelen oyuncular turizm konusunda belirleyici olmuştur.

Futbol amaçlı spor turizmi faaliyetlerinin en fazla yapıldığı kent İspanya'nın Barcelona şehridir. Deloitte'in çalışmaları doğrultusunda; futbol kulübünün şehre yaptığı katkı 219 milyon Euro olmakla beraber, kente gelen turistlerin %6'sı Barcelona'nın maçlarını oynadığı Nou Camp Stadı'na gitmektedirler. Barcelona kulübünden kaynaklanan futbol turizmi sayesinde 15.265 kişiye istihdam sağlanmakta olup futbol kulübünün kentteki kişi başına gelire %1,2 oranında katkı sağladığı ve futbolun şehir açısından çok önemli olduğu sonucuna varılmıştır (<http://www.sabah.com.tr>).

Futbol turizmi için en önemli hususlardan birisi futbol kulüplerinin birinci ve ikinci yarı hazırlık kamplarını geçirecekleri yerlerdir. Kulüpler hazırlık çalışmalarını sürdürecekleri yerlerde sportif faaliyetlerini tam performans ile sürdürebilmek için tesisi olan işletmeleri tercih ederler. Bu tercihler doğrultusunda turizm işletmeleri yatırımlarını şekillendirir.

Siirt'te futbol takımlarının üst liglere çıkması ve başarı elde etmesi ile beraber, kent içinde barındırdığı turizm potansiyeli ile turizm ekonomisinden pay alabilir. Futbol ile elde edilecek başarı ve buna bağlı olarak sonraki aşamalarda bilinçli bir tesisleşme süreci şehirde var olan ama bu güne kadar hemen hemen hiç verim alınamayan turizm pazarlaması alanında başarı ve buna bağlı olarak özellikle hizmet sektöründe bu bağlamda istihdam yaratması ihtimali güçlüdür.

4.1.2 Futbol Ulaşım Sektörü İlişkisi

Marka bilinirliği adına küresel sponsorluklar neticesinde Barcelona ve Manchester United gibi dev takımlarla sponsorluk anlaşmaları yapan Türk Hava Yolları, Manchester United ile 3 yıllık sponsorluk anlaşması imzalamıştır. Anlaşma neticesinde İngiltere dışında yapılacak müsabakalara ve kamplara Manchester United'ın ulaşımını Türk Hava Yolları üstlenecektir. Geçmişte dünyaca

ünlü sporcular Caroline Wozniacki ve Kobe Bryant'ın marka yüzü olduğu şirket Fenerbahçe, Galatasaray, Beşiktaş, Trabzonspor ve Bursaspor ile anlaşarak Spor Toto Süper Lig'inde şampiyon olan tüm kulüplerin sponsoru olmuştur (Türk Hava Yolları Yıllık Rapor, 2010).

Siirt ilinin ulaşım verilerine bakıldığında en büyük payın otomobillerde olduğu ve yıllar itibariyle bu sayıda bir artış görüldüğü anlaşılmaktadır. Havayolu ulaşımında ise 2009 yılında toplamda 128 uçağın şehre iniş veya kalkış yaptığı, 2010 yılında 128, 2011 yılında 748, 2012 yılında 874, 2013 yılında ise bu sayının 572 olduğu görülmektedir. Havayolu ulaşımını tercih eden yolcu sayısı 2011 yılında 31420, 2012 yılında 33740, 2013 yılında ise 16.896'dır. TRC3 bölgesinin genelinde 2009 yılında toplam 233.288 kişi havayolu ile ulaşımı tercih etmişken 2013 yılında bu sayı 835.949 kişiye yükselmiştir (TUİK, 2013).

Gelişen futbol ile beraber Siirt takımlarının üst liglerde mücadele etmesi şehrin ulaşım durumunu da değiştirecektir. Şehir takımları deplasmana gittiklerinde takımla beraber deplasmana gidecek taraftarlar hem karayolu hem de havayolu ulaşımına fayda sağlayacaklardır. Bununla beraber kulüplerin kendi sahalarında oynayacakları maçlar neticesinde şehre gelecek takımlar, bu takımların idari kadroları, maçları takip edecek basın mensupları ve deplasman takımın taraftarları yolcu taşıma kapasitesinin daha yukarı çekilmesine yardımcı olacaktır. Bu durum ulaşım sektörü içerisinde istihdam olanaklarının artmasını da beraberinde getirecektir.

4.1.3 Futbol İnşaat Sektörü İlişkisi

Türkiye İş Kurumu'nun (İşkur) Siirt İşgücü Piyasası Raporu, Siirt'te işgücüne katılım ve sektörel dağılımı konusunda bir takım bilgiler vermektedir. Yapılan anketlerde tam olarak İşkur'un işgücüne katılım sayısı hakkında veri bulunmamakla beraber, ankete katılan firmalara ve çalışanların dağılımına bakıldığında Siirt'in inşaat sektörünün büyük potansiyel taşıdığı görülmektedir (İşkur, 2011).

Siirt'te de yapılacak muhtemel bir stadyum ve bununla beraber ortaya çıkacak tesisleşme ile inşaat sektöründe çalışan birçok insana yeni bir iş imkânı sağlanmış olacaktır. Siirt Jet-Pa Spor'un Süper Lig'de mücadele ettiği sezon, şehirde imkânların kısıtlı olmasından dolayı hem rakip takım oyuncularını hemde Siirt Jet-Pa Spor'un oyuncularını Siirt yerine çevre illerde konaklamışlardı. Maçların başlamasına kısa bir süre kala çevre illerden Siirt'e gelip maçın hemen ardından şehirden ayrılma durumları gözlemlenmiştir. Yapılacak oteller ve konaklama tesisleri hem inşaat hem de hizmetler sektöründe birçok kişiye iş imkânı yaratabilir. Futbola son yıllarda yapılan yatırımlar ile beraber Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın desteği ile Türkiye'nin birçok yerinde yeni stadyumlar inşa edilmeye başlanmıştır. Yapılmakta olan bu stadyumların büyük bir maliyetleri olmakla beraber stadyumların yapım süreleri de uzunca bir zaman dilimini kapsamaktadır ve birçok insana iş imkânı sağlamaktadır.

4.1.4 Futbol ile İletişim-Sosyal Medya İlişkisi

Son yıllarda sosyal medya üzerinde futbol başlıklı konuların çok fazla ilgi gördüğü ve üzerine çok fazla görüş beyan edildiği izlenmektedir. Futbolun gücünü yansıttığı internet ortamında en fazla takip edilen sayfalardan bazılarının futbol kulüplerinin sayfaları olması, birçok maç sonucunun sosyal medya mecralarında gündeminde ilk sıralarında yer alması gibi durumlar söz konusudur.

4.1.5 Futbol ile Kalkınmanın Sosyal Boyutu

Bölgelerin kalkınmaları için sadece ekonomik anlamda kalkınmaları yeterli değildir. Ekonomik kalkınmanın yanı sıra sosyal kalkınmanın da olması gerekir. Bölgelerde yaşayanlar işbirlikleri,

birbirlerine duydukları güven, bölgede var olan huzur ortamı sosyal kalkınmanın sağlanabilmesi için önemli faktörler arasında yer almaktadır.

Eurobarometer (2010)'a göre Avrupa Birliği'ne üye yirmi yedi ülke genelinde yapılan araştırmaya göre Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde yaşayan insanlar arasında sportif faaliyetler ve fiziksel etkinliklere katılım oranı oldukça yüksektir. Araştırmaya katılanlardan %65'lik bir kısım haftada en az bir defa fiziksel etkinliklere katıldığını ve %40'lık bir kesim ise düzenli olarak spor yaptığını aktarmıştır. Araştırmada yer alanların 2/3'ü bir spor kulübüne veya bir spor merkezine üye olmadıklarını dile getirmişlerdir. Erkeklerde spor yapma oranı kadınlardan daha yüksek olmakla beraber Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde yaşayan ve araştırmaya katılan 70 yaş üzerindeki kitlenin %22'si düzenli olarak spor yaptığını söylemektedir. Kuzey Avrupa ülkelerinde spor yapanların sayısı fazla iken Yunanistan, İtalya gibi ülkelerde bu oran daha düşüktür (akt. Eylemer, Şemşit, Taş, 2013).

Bir yerde spor kültürünün gelişmiş olması toplumda istenilen ölçüde kendini ifade edemeyen engelliler, yaşlılar, çocuklar gibi kitlelerin dışlanmalarının önünde bir engel haline gelir. Toplumu meydana getiren tüm bireylerin bir arada spor yapmaları ve sportif faaliyetler içerisinde yer almaları toplumları kaynaştırmaktadır. Bu kaynaşma neticesinde spor branşları ile beraber ortaya çıkacak olumsuzluklarında önlenmesine yardımcı olunmaktadır.

Futbol müsabakalarında insanlar hiç tanımadıkları insanlarla bir arada oturabilmekte, siyasi görüşü, dini inancı, hayata bakışı tamamen farklı olan başka bir insana gol anında ailesinden biriymiş gibi sarılabilmekte ve sevincini paylaşabilmektedir. Futbolun bu olağanüstü özelliği toplumların sosyal yönden kalkınabilmeleri açısından bir avantaja çevrilmelidir. Dünya genelinde var olan keskin kutuplaşmalar, halk kitleleri arasında oluşan ciddi ayrılıklar futbol sayesinde azaltılabilmelidir. Futbol takımı tutar gibi siyasi parti destekleme kavramının toplum algısında yol açtığı olumsuz durum, futbolun siyasi parti desteklemekten çok daha farklı olduğunun kavranılmamasından kaynaklanmaktadır. Birden fazla etnik unsuru bünyesinde barındıran Siirt şehri, futbolun bu özelliği sayesinde sosyal bütünleşmeyi sağlayarak, sosyal kalkınma yolunda önemli adımlar atmayı başarabilir. Oluşacak sosyal kalkınmanın, futbol ile ortaya çıkacak istihdam olanakları ve gelir düzeyinde artış gibi etkileri ile ekonomik kalkınma sağlanabilir ve böylelikle şehrin kalkınması yönünde adımlar atılabilecektir.

4.2 Olumsuz Etkiler

Futbolun pozitif dışsallıklarının yanında negatif dışsallıkları da vardır. Kimi zaman ekonomik veya sosyal anlamda kişilerin karşısına olumsuz durumlar çıkabileceği gibi bazen de bir futbol müsabakasının ardından yapılan taşkınlıklar, futbolun mafya ile anılması, yasa dışı bahisin yaygınlaşması ile kayıt dışılığın artması, siyasetçilerin futbolun gelişimini seçim vaadi olarak kullanma yoluna gitmesi beraberinde bir takım rahatsızlıkları getirebilmektedir.

4.2.1 Futbol Siyaset İlişkisi

Futbol kavramı eski uygarlıklardan bu yana kamu politikasında yer almaktadır. Futbolun bireylerde görülen kişilik kurabilme, galip gelme arzusu, lider belirleyebilme gibi özellikleri vardır. Bu durum rekabet kavramını öne çıkarmaktadır. Futbolda bunlardan kaynaklı olarak siyaset ve ideolojiler ile ilişki halindedir. Futbolun endüstrileşmesiyle beraber, futbol ekonomi ile ayrı düşünülemez hale gelmiştir. Bu temelde iki görüş bulunmaktadır. Bunlardan birincisi futbolun içerisinde barındırdığı otorite, ayrıcalık, kimi durumlarda adam kayırma gibi durumlardan dolayı siyaset ile ilişkisidir. Bir başka görüş ise futbolun futbol, siyasetin ise siyaset olduğunu dile getirenlerden oluşmaktadır. Siyaset kavramı sadece seçimler, meclisin yasama görevi, kurulan hükümetlerin işleyişi gibi

şeylerle sınırlı olmadığı için futbolun günümüz dünyasında siyaset ile ilişki içerisinde olduğu görülmektedir (Erdoğan, 2008).

İstanbul takımlarının dışında Türkiye Liglerinde mücadele eden takımlar da siyaset ile ilişki kurmuşlardır. Başkent takımlarının Birinci Ligde mücadele etmesi gerektiği görüşü savunularak 1980-1981 sezonunda Türkiye Kupası'nın sahibi olan Ankaragücü birinci lige yükseltilmiştir. Türkiye'de 12 Eylül darbesi ile beraber 1981- 1984 yılları arasında Başbakanlık Kupası karşılaşmaları oynanmamıştır. Bazı kentlerde kulüp başkanlığı ve belediye başkanlığı görevleri beraber yürütülmüştür (Aydın, 2002). Bir dönem Süper Lig'den düşmüş olan Diyarbakırspor ve Samsunspor'un, ligde kalmaları için bir takım yeni düzenlemelerin yapılması gerektiğini dile getiren milletvekillerinin söylemleri, seçim mitinglerinde, kalabalığa konuşan siyasi parti liderlerinin buldukları şehrin futbol takımının kaşkolları ile kitleye hitap etmeleri bu konuya dair örnekler arasında yer almaktadır.

Siyasetçilerin tüm dünyada futbolun günlük hayatta insanlar tarafından son derece önemsenmesi, kişilerin hayatları üzerinde derin etkisinin bulunmasından kaynaklı olduğunu gören siyasetçiler, futbol ile yakın ilişkiler kurmaya başlamışlardır. Siyasiler tarafından ortaya atılan vaatleri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmayı isteyen futbol kulüpleri de siyasiler ile ilişkileri geliştirmişlerdir. Transfer edilecek futbolcular, stadyumların inşaatlarının yapılacağı alanlar, kamu arazilerinin futbol kulüplerine bağışlanması gibi durumlar, siyaset ile futbolun ilişkisine sebebiyet vermiştir. Belediyelerinde bu alana girmesi ile ilişkiler oldukça sağlamlaşır bir hale gelmiştir. Belediye Kanunu bu duruma bir yasak getirmesine rağmen rant için bir takım belediye başkanları "önursal başkan" adı altında futbola müdahale etmektedirler. Bu durum futbolun kendine özgü birtakım olumlu kavramları ile uyuşmamakla birlikte bu konuda bilgi sahibi olan spor adamlarının azlığıyla siyasetin futbolda daha fazla yoğunlaşmasına vesile olmaktadır (Karataş,2014).

4.2.2 Şiddet ve Holiganlık

Bireylerin içerisinde yaşadıkları toplumun koşulları ve bireyin kişilik özellikleri şiddet olaylarında bir arada değerlendirilir. Yetiştikleri çevreler kötü olan kişiler bir süre sonra o çevreye uyum sağlayabilir ve sağlıklı olmayan bireysel gelişmelerin doğmasına yol açar. Şiddet kavramı "şiddet eğilimli kişiliklerin gelişiminde rol oynayan etkenlerin harekete geçmesi olarak da tanımlanabilir". Kişilerin aileleri ve yaşadıkları çevre, eğitim durumları ve medya kavramı kişilerin şiddet ile aralarındaki ilişkide belirleyici olan unsurlardır (Ayan, 2006).

Taraftarlar belli bir seviyeden sonra mantık yerine duyguları ile hareket etmeye başlarlar ve destekledikleri takımlar başarısız olsa dahi desteklemekten vazgeçmezler. Taraftarlar destekledikleri takımlara karşı ilgileri kimi zaman fazlalaşabilir sevinme ve üzülmeye duygularını had safhada yaşarlar. Bu noktadan itibaren fanatizm duygusu başlayabilir (Ayan, 2006).

2004 yılında Bursaspor taraftarlarının Samsunspor müsabakasının ardından takımlarının küme düşmesini kabullenememiş ve koltukları ateşe vermişlerdir, 2004 yılında Beşiktaş İnönü Stadi'nda 16 yaşındaki bir genç bıçaklanarak hayatını kaybetmiş, 2005 yılında Fenerbahçe ile İngiliz Everton kulüpleri arasında oynanan hazırlık maçında bir taraftar nerden geldiği belli olmayan bir kurşun ile yaralanmış, 2006 yılında oynanan Fenerbahçe Galatasaray maçında Galatasaray kalecisi Mondragon'un yanında ses bombası patlamış, 2007 yılında yine Fenerbahçe ve Galatasaray arasında oynanan maçta sahaya yaklaşık olarak 20.000 pet su atılmıştır. Birçok kez müsabakalarda sahaya taraftarlar girerek futbolculara saldırma girişiminde bulunmuşlardır (<http://www.fanatik.com.tr/>). Bunlar gibi birçok olayın yaşandığı ve şiddetin baş gösterdiği futbol müsabakaları hem insanların

yaşama hakkına hem de kulüplerin ekonomik olarak sorunlar yaşaması konusunda bir tehdit oluşturmaktadır.

4.2.3 Yasa Dışı Bahis ve Mafya Yapılanmaları

Futbolun dünya genelinde büyümesi, büyük kitlelere hitap etmesi ve futbol endüstrisinde konuşulan paraların artması ile beraber çeşitli mafya grupları futbol yapılanmasının içerisine bir şekilde girmeye başlamıştır. Bazı sporcular ile anlaşarak maç sonuçlarına etki eden bu gruplar yasa dışı yollardan gelir elde etmektedirler. Bununla beraber futboldaki bahis ise bazı ülkelerde legal iken bazı ülkelerde tamamen illegal olarak kabul edilmektedir. Türkiye'de İddaa ile yasal şekilde spor bahisleri oynanabilmektedir, buna karşın birçok şirket yasadışı olarak daha yüksek oranlarla bahis oynatmaktadır.

İngiliz yayın kuruluşu BBC'de yayınlanan bir röportajda bahis ve spor müsabakalarının uzun zamandır bir arada var olduğu, yasa dışı olan bu endüstrinin gün geçtikçe büyüdüğü ifade edilmektedir. Yine aynı röportajda bazı tahminlere göre yasa dışı endüstrinin boyutlarının 500 milyar dolar seviyelerine ulaştığı, elde edilen bahis gelirlerinin önemli bir kısmının Asya kıtası ülkelerinden elde edildiği ifade edilmiştir. Bununla beraber yasadışı bahsin tercih edilmesinin sebepleri arasında, kumar oynamak isteyen kişinin bayiye girip çevreden birilerinin görmesini istemediği ve bunun yerine internet üzerinden veya çoğu zaman karşılıklı güvenin hüküm sürdüğü telefon üzerinden oynadıkları görülmektedir. Yasadışı bahis şebekelerinin planlama ve yönetim kısımlarında yer alanların altta çalışanlarla ilişkilerinin olmaması veya sınırlı seviyede olması bu tür faaliyetlerin çökertilmesi üzerinde engel oluşturmaktadır (<http://www.bbc.com>).

4.2.4 Şike ve Kayıt Dışılık

Birçok ligde futbolun karşı karşıya olduğu en büyük sorunlardan biri olan şike skandalları son yıllarda çok büyük boyutlara ulaşmış ve FIFA ve UEFA Başkanlarının görevden alınmasına yol açmıştır. Uluslararası bir turnuvanın yapılacağı yerin belirlenmesi, turnuvalardaki eşleşmelerin belirleneceği kura çekimleri ve maçların sonuçlarına direk etkide bulunmak gibi yöntemler ile futbolla şike beraber anılır duruma gelmiştir. Birçok Avrupa ülkesinde şike ile mücadele edilmeye çalışılmasına rağmen; İtalya, Almanya, Portekiz, Polonya gibi ülkelerde şike yapıldığı sonucuna varılmıştır. 2006-2007 sezonunda İtalya'da yapılan temiz ayaklar operasyonu ile şikenin çok büyük boyutlarda olduğu ve futbolun birçok bileşeninin ortak hareket ettiği belirlenmiştir. İtalya'nın önemli kulüplerinden olan Juventus, Milan ve Fiorentina gibi kulüpler çeşitli cezalara çarptırılmıştır.

Futbolda kayıt dışı ekonomi, futbolcuların sözleşmelerinde transfer bedellerinin eksik olarak bildirilmesi ile olmaktadır. Kulüpler bazen futbolcular ile sözlü olarak anlaşarak bunu resmiyette farklı gösterip vergi ödemekten kaçmaktadır. İlerleyen süreçte futbolcu sözlü anlaşılan ücretini alamadığı zaman bu duruma itiraz hakkını elinde bulunduramamaktadır (Ataçoğlu, 2013).

5. SONUÇ

Siirt ili kalkınmanın istenilen düzeyde olmadığı, genç nüfusun yoğun olduğu ve işsizlik oranının yüksek olduğu bir şehirdir. Dünyanın neredeyse tüm ülkelerinde var olan bölgeler arası gelişmişlik farkları Türkiye'de de mevcuttur. Türkiye'de az gelişmiş bölgelerin daha fazla kalkınabilmesi için bir takım devlet politikaları uygulanmış olsa da Siirt özelinde bu durum değişmemiştir.

Dünya'da çok sayıda futbol kulübü yer almakta ve futbola karşı ilgilinin gün geçtikçe arttığı gözlemlenmektedir. Hal böyle iken birçok ticari faaliyette bulunan firmalar, futbol ile yakın temas içerisine girmiştir. Futbolun belki de en önemli gelir kaynaklarından olan sponsorluk gelirleri her

kulüp için son derece önemli bir hal kazanmıştır. Futbol liglerinde mücadele eden kulüpler; forma, göğüs reklamı, stadyum anlaşmaları, sağlık hizmetleri, isim hakları gibi pek çok sponsorluk anlaşması yapmışlardır, hem firmaların tanıtımı yapılırken hem de kulüpler bu durumdan gelir elde etmektedirler.

Futbolun bünyesinde barındırdığı bu gibi gelirlerin varlığı futbola yatırım yapacak kişilerin, futbola olan ilgilerinin artmasına sebebiyet vermektedir. Birçok işadama futbol kulüplerinin başkanı olabilmek için birbirleriyle yarışıp, kulüplerin yönetim kurullarında yer almak için çaba göstermektedir. Futbol ekonomisinin etkileşim içerisine geçtiği sektör sayısının her geçen gün daha da çoğalması futbol ile ilişki kurmayı kolaylaştıran bir olgular zinciri olmaya başlamıştır.

Futbolda ekonomik başarının, çoğu zaman sportif başarı ile beraber geldiği sonucuna ulaşılmaktadır. Sportif ve ekonomik başarıyı bir arada sağlayan takımların genellikle ülkelerin nüfusu yüksek olan kentlerin takımları olduğu görülmüne rağmen demografik yapı itibariyle Siirt'e benzeyen şehirlerinde futbolda önemli başarılar elde ettikleri ve böylece dünya çapında tanınırlıklarını arttırdıkları görülmüştür. İspanya Ligi'nde mücadele eden ve oldukça az nüfuslu bir yerleşim yerinin takımı olan Villareal ve Almanya temsilcisi Borussia Mönchengladbach bu konuda örnek olarak gösterilen takımlar arasında yer alır. Bununla beraber geçmişinde yakaladığı başarılarla rağmen büyük bir maddi çöküş dönemi yaşayan ve tekrardan eski başarılı zamanlarına dönen İtalya'nın Fiorentina Kulübünün toparlanma sürecinden Siirt ile ilgili karşılaştırmalı değerlendirmeler yapılarak çözümler aranabilir.

Futbolun diğer sektörler ile ilişkisi aynı anda birden fazla sektörü canlandırmak adına yarar sağlayabilir. Genel itibariyle Siirt'in merkeze oturtulduğu, futbol yatırımlarının yapıldığı, zamanla futbolun diğer spor branşlarını ve diğer sektörlerin büyümesini tetikleyeceği bir kalkınma planlaması bölge adına büyük önem taşır. Uzun yıllardır var olan ve çözüm önerilerinin çoğu zaman başarısızlıklar ile sonuçlandığı bölgede, futbol endüstrisinin gelir kalemleri teşvik edici olarak kullanılıp bölgesel kalkınma sağlanmasına katkıda bulunabilir.

KAYNAKÇA

Akşar, T. (2005). Endüstriyel Futbol. İstanbul, Literatür Yayıncılık.

Akşar, T. (2013). Krizdeki Futbol. İstanbul, Literatür Yayıncılık.

Akşar, T., Merih, K. (2006). Futbol Ekonomisi. İstanbul, Literatür Yayınları.

Arık, B. (2008). Futbol ve Televizyon Bağı. Gazi Üniversitesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi. (26), 197-222.

Arslan, K. (2005). Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama ve Bölgesel Kalkınma Ajansları. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. (1) 7, 275-294.

Ataçocuğu, M.Ş. (2013). Futbolda Emek Sömürüsü. İstanbul, Yazılama Yayınları.

Ayan, S. (2006). Şiddet ve Fanatizm. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. 7 (12), 191-209.

Aydın, Mustafa. (2002). Futbol Hiçbir Zaman Sadece Bir Oyun Olmadı: Spor-Siyaset İlişkisi. http://www.academia.edu/1748817/Futbol_Hiçbir_Zaman_Sadece_Bir_Oyun_Olmadı_Spor_Siyaset_İlişkisi

- Biçer, T. (2008). Sporda Toplam Kalite Yönetimi ve Futbol Uygulamaları. İstanbul, Beyaz Yayınları.
- Bora, T., Adnan Z. (2013). Kim Başrol Kim Karakter Kulüp Hikayeleri. İstanbul, İletişim Yayınları.
- Devecioğlu, S. (2010). Futbol Turizmi. <http://www.futbolekonomi.com/index.php/haberler-makaleler/ekonomi/109-seahattin-devecioglu/526-futbol-turizmi.html>
- Dicle Bölgesi 2013 Yılı Ekonomik Göstergeleri. Dicle Kalkınma Ajansı. <http://www.dika.org.tr/5098-haberler>
- Dinler, Z. (2012). Bölgesel İktisat. Bursa, Ekin Kitapevi Yayınları.
- Erdoğan, İ. (2008). Futbol ve Futbolu İnceleme Üzerine, Gazi Üniversitesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi. 26, (1-58).
- Eurobarometer (2010), “Sport and Physical Activity”, Special Eurobarometer No: 334, Brussels
- Eylemer S.,Şemşit. S., Taş. İ. (2013). Avrupa Birliği Örneğinde Uluslararası Spor Politikasının Gelişimi: Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Boyut.Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi. 4,(9), 136-151.
- Güreş, T. (2006). Futbol Ekonomisinde Naklen Yayın Gelirlerinin Bölüşümünün Analizi Sakarya, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı.
- İkiz, M. (2007). Türkiye’de Spor Kulüplerinin Şirketleşmesi ve Halka Arzlar. http://www.futbolekonomi.com/Raporlar/yonetsel/Turk%20_Spor_%20Kuluplerinin_%20Sirketlesmeleri_Mete%20ikiz_KHU_13%20Subat%2010.pdf
- İşkur (2011). İşgücü Piyasası Araştırması Siirt İli Sonuç Raporu, İşkur
- Karataş, Ö. (2014). Türkiye’de Futbol ve Siyaset İlişkisi. İnönü Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi. 1 (2), 39-47.
- Kızıltepe, M. (2012). Futbol Kulüpleri İçin Değerleme Çerçevesi. Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi. X (3), 77-88.
- Kocaoğlu, N. K. (2011). Futbol Şirketlerinin Halka Açılması. Ankara Barosu Dergisi.(4), 69-109.
- Milliyet Futbol Ansiklopedisi (1991). “Futbol”. Milliyet Spor Ansiklopedisi, (s. 100), İstanbul, Milliyet Gazetecilik.
- Serarslan, M.Z. (2009). Futbol Pazarlaması. İstanbul, TFF FGM Futbol Eğitim Yayınları.
- Soyer, F. (2003). Sporda Sponsorluk Kavram, Kapsam ve Bir Araştırma. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Sunay, H. (2009). Spor Yönetimi. Ankara, Gazi Kitabevi.
- Talimciler, A. (2008). Futbol Değil İş: Endüstriyel Futbol. Gazi Üniversitesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi. (26), 89-114.
- Talimciler, A. (2010).Sporun Sosyolojisi Sosyolojinin Sportu. (165). İstanbul, Başlık Yayınları.
- Tezcan, B. (2014). Hepsi Futbol. İstanbul, NTV Yayınları.
- Tuik (2015) Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu, <http://rapory.tuik.gov.tr/07-07-2015-09:34:49-178778654674311268256643428.html>

Türk Hava Yolları Yıllık Raporu. (2010). İstanbul, <http://investor.turkishairlines.com/documents/ThyInvestorRelations/kurumsal/faaliyetraporu/2010/pdf/tr-thy2010.pdf>

<http://www.bbc.com>

<https://www2.deloitte.com>

<http://www.dika.org.tr>

<http://www.fanatik.com.tr>

<http://www.siirtkulturturizm.gov.tr>

<http://www.tff.org>

<http://www.tursab.org.tr>

<http://www.uefa.com>

<http://www.vodafone.com.tr>